

ISSN 2579-2644

5 (16) / 2021

Պատմություն
Եվ
Քաղաքականություն

ԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՇԹԱ

«Զօրավար Սեպուհ» պատմաքաղաքական վերլուծական կենտրոն

«Zoravar Sepouh» historical-political analytical center

**ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ
ԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՆԴԵՍ
ԹԻՎ 5(16)**

**HISTORY AND POLITICS
ACADEMIC JOURNAL
№5(16)**

Հանդեսը տպագրվում է «Զորավար Սեպուհ» պատմաքաղաքական
վերլուծական կենտրոնի գիտական խորհրդի որոշմամբ

Գլխավոր խմբագիր՝ ԱՇՈՏ ՆԵՐՍԻԿՅԱՆ

Խմբագրական խորհուրդ

Աշոտ Ենգոյան, Արմեն Ճուղուրյան, Արմեն Սահակյան, Բագրատ
Էսդուգյան (Թուրքիա, Ստամբուլ), Գարիկ Քեռյան,
Եզնիկ արքեպիսկոպոս Պետրոսյան, Էղիկ Մինասյան,
Ժիրայր Լիպարիտյան (ԱՄՆ, Բոստոն), Հովսեփ Աղաջանյան,
Մարտին Գիլավյան, Վալերի Միրզոյան, Վալերի Թունյան,
Ռաֆիկ Նահապետյան

Գլխավոր խմբագրի տեղակալ՝ Արտաշես Ղազարյան

Պատասխանատու քարտուղար՝ Թամարա Սարգսյան

ՀԱՅՈՑ ՏՈՆԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ԱՐՏԱՑՈԼՈՒՄՆ ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍՈՒԼՈՒՄ

ՍԱՄՎԵԼ ՄԿՐՏՉՅԱՆ

Բանալի բառեր - մամուլ, տոն, հանրապետություն, կրոնական, ավանդական, եկեղեցի, ծես, մշակույթ:

Հայոց Առաջին հանրապետության տոնական համակարգի հետազոտման և վերականգման տեսանկյունից բավականին արժեքավոր են տվյալ ժամանակաշրջանի մամուլի նյութերը, որոնք, ըստ էության, ունեն սկզբնաղբյուրի նշանակություն:

Մամուլի համատեքստում հատկապես կարելի է առանձնացնել «Կառավարության լրաբեր»-ը¹, «Ժողովուրդ»-ը² և մասամբ՝ «Էջմիածին»-ը³, «Հայաստանի ձայն»-ը⁴ և այլն⁵: Այդ նյութերի բազմակողմանի վերլուծությունը հնարավորություն է ընձեռում առավել օրյեկտիվ և խորն ուսումնասիրել հանրապետության տոնական համակարգը, քանի որ հետազոտված մամուլը ներկայացնում է պետական-պաշտոնական, կուսակցական և կրոնական կամ եկեղեցական տարաբնույթ ուղղություններ:

Մամուլի հետ գուգահեռ ուսումնասիրվել են նաև արխիվային արժեքավոր նյութեր, որոնք հիմնավորում են տոների վերաբերյալ օրյեկտում տե-

¹ «Կառավարության լրաբեր»-ը ՀՀ գլխավոր պաշտոնական օրգանն էր, որը եռօրյա թերթ էր: Այն լույս է տեսել 1918թ. հուլիս ամսից մինչև 1920 թ. հուլիսի 20-ը:

² 1918 թ. օգոստոսի 14-ից Երևանում սկսեց լույս տեսնել ՀԺԿ-ի (Հայ ժողովրդական կուսակցություն) օրգան «Ժողովուրդ» լրագիրը: Գաղափարախոսական տեսակետից «Ժողովրդի» էջերում արտահայտվում էին ՀԺԿ ազգային և ազատական գաղափարները, նրա մոտեցումները հանրապետության ներքին և արտաքին քաղաքականության, Հայկական հարցում և այլն: Թերթը Հայաստանի անկախության գաղափարի ջերմ պաշտպանն էր: ՀԺԿ-ն և նրա «Ժողովուրդ» պաշտոնաթերթը ներկայացնում էր արևելյան և ուստահայ ազգային աշ-ազատական հաստվածը:

³ Մայր Աթոռի «Էջմիածին» ամսագրում բավականին շատ անդրադաներ կան հայոց տոնածիսական համակարգի վերաբերյալ, սակայն դրանք շատ ընդհանրական բնույթ ունեին և գրեթե բացակայում էին այդ տոների կենցաղային և պետական դրսերումների վերաբերյալ հոդվածները:

⁴ «Հայաստանի ձայն»-ում, որը Հայ սահմանադրական ուսմկավար կուսակցության պաշտոնաթերթն էր, հրատարկվում էին տոների վերաբերյալ առանձին հոդվածներ, որոնք առավելապես ունեին արժենորման բնույթ և չկային անդրադաներ դրանց կենցաղային, պետական և եկեղեցական դրսերումներին:

⁵ Բավականին արժենորում ենք նաև մամուլի այն նյութեր, որը շարադրաված է փաստացի տվյալների և պատմական հիշողության հիմքերի վրա:

ղեկատվությունը: Ի դեպ, արխիվային առանձին տվյալներ առկա են նաև մամուլում, որն իր հերթին վավերացնում է այդ նյութի հավաստիությունը:

Հետազոտված մամուլի համադրական վերլուծությունը մեզ հնարավորություն տվեց գրեթե ամբողջությամբ վերականգնել Հայոց Առաջին հանրապետության պետական տոնացույցը, ինչպես նաև առանձին տոների արարողակարգային նկարագրությունները.

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ՏՈՆԵՐԸ

1	Նոր տարի
2	Քրիստոսի Ծնունդ և Սկրտություն
3	Տեառնընդառաջ
4	Վարդանանց
5	Բարեկենդան
6	Լուսավորչի մուտն ի վիրապ
7	Զատիկ
8	Համբարձում
9	Թարգմանչաց
10	Ռուսական մեծ հեղափոխության (փետրվարի 27) օր
11	ՀՀ պաղամենտի բացման (օգոստոսի 1) օր
12	Աշխատավորների օր (մայիսի 1)

Հայոց Առաջին հանրապետությունը ոչ միայն կարողացավ նպաստավոր պայմաններ ստեղծել ավանդական տոների պահպանման համար, այլև ձևավորեց իր պետական տոնական համակարգը՝ հիմնականում կրոնական, ինչպես նաև աշխարհիկ բովանդակությամբ տոների հենքի վրա: Այսպես՝ Նոր տարին, Քրիստոսի Ծնունդն ու Սկրտությունը, Տեառնընդառաջը, Վարդանանցը, Բարեկենդանը, Լուսավորչի մուտն ի վիրապ, Զատիկը, Համբարձումը և Թարգմանչացը սահմանվեցին որպես պետական տոներ՝: Պետական տոնացույց էին մտել նաև ազգային ու միջազգային նշանակություն ունեցող՝ ՀՀ պաղամենտի բացման (օգոստոսի 1), Աշխատավորների (մայիսի 1)² և Ռուսական մեծ հեղափոխության

¹ Օրենք Հայաստանի Հանրապետության մեջ սահմանված տոների մասին. Հաստատված է Հայաստանի խորհրդի 1919թ. հունվարի 17-ի նիստում, Կառավարության լրաբեր, Երևան, 12 մարտի, 1919, էջ 1-2: Закон о праздничных днях. Утвержден Советом Армении 1-го января 1919г., №114 (այժմ՝ Հայաստանի ազգային արխիվ), №. 207, գ. 14, գ. 1, թ. 6:

² Ժողովուրդ, Երևան, 24, 22 փետրվարի, 1920: Ժողովուրդ, Երևան, 71, 1 մայիսի, 1920: Կա-

(փետրվարի 27)¹ օրերը:

Հայոց պետական տոնացույցում կային տոներ, որոնք վերաբերում էին հանրապետությունում բնակվող այլ էթնիկ հանրույթներին: Օրինակ, ուսուների համար սահմանվել էին՝ Ավետման, Աստվածածնի Վերափոխման, Խաչվերացի, Նիկողայոս Ճրաշագործի, Պողոս Առաքյալի և Հովհաննես Սկրտչի [Կարապետի] տոները²: Տարածված էր նաև Տատյանայի օրը³, որն ուներ պետական տոնի երանգավորում:

Սահմեղականների կամ թուրքերի համար սահմանվել էին հետևյալ տոները՝ «Իմամ Հուսէինի մահիան, նրա քառասուներորդ օրը, Սահմեղի մահիան, նրա ծննդեան, Ալիի ծննդեան, Գարբիկ հրեշտակապետաց Սուհամմեղի մարզարեական կոչումն յայտնելու, 12 Իմամի ծննդեան, Ալիի վիրաւորւելու և մահիան, Աստուծուց Մահամմեղի Նորանը որկելու, Պարսից առաջին տոնի, Արքահամի Իսրայէլին զոհաբերելու, Մահամմեղի Ալիի, խալիֆ նշանակելու և Նովրուզ-Բայրամի երեք օրերը»: Այս տոներից կենցաղում առավել տարածված էր Իմամ Հուսէինի հիշատակի օրը⁴:

Պետական տոների կապակցությամբ սահմանվել էին նաև ոչ աշխատանքային օրեր, ժամեր⁵ և նպաստներ¹:

ուսլարական հաղորդագրություն Ալեքսանդրապոլի դեպքերի մասին, Ժողովուրդ, Երևան, 1920, 79, 15 մայիսի, էջ 1-2: Մայիսի 1-ը Երևանում, Ժողովուրդ, Երևան, 1920, 73, 8 մայիսի, էջ 2:

¹ Հայաստանի խորհուրդ, Յունիար 17-ի նիստը. Տօներ սահմանելու մասին, Ժողովուրդ, Երևան, 1919, 14, 5 փետրվարի, էջ 3:

² Օրենք Հայաստանի Հանրապետության մեջ սահմանված տոների մասին. Հաստատված է Հայաստանի խորհրդի 1919թ. հունվարի 17-ի նիստում. Կառավարության լրաբեր, Երևան, 12 մարտի, 1919, էջ 2 /Ա/: Закон о праздничных днях. Утвержден Советом Армении 1-го января 1919г., №744, ф. 207, к. 1, л. 6:

³ «Կիրակի յունիարի 25-ին երեկոնք ժամը 9-ին քաղաքային ինքնավարութեան շնորում մինիստր նախագահ Խանութիւնի հրաւերով տեղի ունեցաւ շքեղ բանկետ - ճաշկերոյք Հայաստանի անկախութեան ճանաշման առթիւ: Ներկայ էին պառլամենտի նախագահութիւնը, անդամները, կառավարութեան ամբողջ կազմը: Դիպլոմատիկական ներկայացուցիչներ՝ Անգլիայի, Ամերիկայի կամաւրական բանակի, Պարսկաստանի, Վրաստանի և Ադրբեյջանի քաղաքական կառավարութիւնների ներկայացուցիչներ: Բանկետն անցաւ շատ ուրախ և բարձր տրամադրութեան տակ: Ճաշկերոյքը վերջացաւ ժամը 11 և կեսին և հիւրերը շտապեցին պարլամենտի դահլիճը, ուր այդ գիշեր տեղի ուներ «Տատիանայի օրւան» տօնակատարութիւնը» (տե՛ս Բանկետ Հայաստանի անկախութեան ճանաշման առթիւ, Ժողովուրդ, Երևան, 1920, 29 յունիարի, № 13, էջ 3):

⁴ «Անպտեմբերի 24-ին անցեալ ուրբաթ օրը Երևանում շիաները հանդիսաւորապես տօնեցին Սուհարեմի տօնը: Կառաւարութեան թայտութեամբ թաւրքերը Իմամ Հիւսէինի յիշատակի տօնը կատարեցին սուզի հանդիսաւոր շքերթով, որոշակներով, զարդարւած ձիերով, երածշտութեամբ: Երերթը Կոնդից շարժելով անցաւ քաղաքի կենտրոնով դեպ Գեօր Զամին» (տե՛ս Շաների հանդիսավոր տոնը, Ժողովուրդ, Երևան, 1920, № 164, 30 սեպտեմբերի, էջ 2):

⁵ «Բոլոր հիմնարկությունները պիտի փակվեն, բանվորները և ծառայողներն ազատ պիտի լինեն աշխատանքից ամբողջ օրը Քրիստոսի Ծննդյան, Ռուսական մեծ հեղափոխության, Զատկի, Աշխատավորների, և պառլամենտի բացման օրերին: Երկու ճրագալույսերին

Այդուհանդերձ, տոնացույցում (հատկապես՝ հայերի և ոռւսների համար նախատեսված մասում) կային որոշակի թերացումներ, որը պայմանավորված էր այն հանգամանքով, որ նորանկախ պետությունն այդ սուլ ժամանակահատվածում օբյեկտիվորեն չէր կարող մշակել պետական տոնացույցի լիարժեք տարբերակ։ Այլապես, տոնացույցի հայկական մասում Կարդավառը չէր բացակայի ընդհանրապես, իսկ Աստվածածնի, Ս. Կարապետի և Խաչվերաց տոները չին հայտնվի միայն ոռւսների համար նախատեսված հատվածում։ Ի դեպ, այդ անորոշությունը վերաբերում է նաև Անկախության տոնին²։

Հայոց տոնացույցի նման կառուցվածքը վկայում է նորաստեղծ պետության ժողովրդավարական բնույթի մասին, որն արտացոլում է ոչ միայն հայոց էթնիկ ավանդույթները, այլև երկրի էթնորադարձական ռեալ իրավիճակը։

Հայոց պետական տոնացույցում ոռւսական կրոնական և աշխարհիկ տոների ներկայությունը պայմանավորված էր Հայաստանում էթնիկ այդ հանրույթի առկայությամբ, որն, ըստ էության, արտացոլում է բարեկամական ավանդույթները։

Հատկապես կարևորում ենք տոների արարողակարգային նկարագրությունները, որոնք արժեքավոր են ոչ միայն հայոց պետական տոնածիսական - շքերթային նոր մշակույթի ստեղծման, այլև՝ պատմա-քաղաքատական հասարակական իմանարկությունները պիտի փակվեն կեսօրվա ժամը 12-ին, իսկ ուստեստի խանութները՝ ժամը 4-ին։

«Սահմեղականները փակում են առևտրա-արդյունաբերական իմանարկությունները կիրակի օրերը ժամը 12-ին, իսկ ուրբաթ օրը իրենց ցանկությամբ ամբողջ օրը» (տե՛ս Օրենք Հայաստանի Հանրապետության մեջ սահմանված տոների մասին։ Հաստատված է Հայաստանի խորհրդի 1919թ. հունվարի 17-ի նիստում, Կառավարության լրաբեր, Երևան, 12 մարտի, 1919, էջ 2 /Բ/։ Закон о праздничных днях. Утвержден Советом Армении 1-го января 1919г., ՀՊԿԱ, ф. 207, գ. 1, թ. 6):

¹ «Օրենք Երկարուղային ծառայողներին Զատկական տօնի առթիւ մի ամսայ նպաստ տալու համար 12 միլիոն բուրփի վարկ բանալու մասին». Հաստատված է Մինիստրների Խորհրդի 1920թ. մայիսի 13-ի նիստում։ Վարկ բանալ հաղորդակցութեան մինիստրութեանը տաս երկու միլիոն (12. 000. 000) բուրփի երկարուղային ծառայողներին Զատկական տօնի առթիւ նպաստ տալու համար։ Մինիստր նախազահ Հ. Օհանջանեան, Գործերի կառավարիչ Գ. Խօջամիրեան (տե՛ս Կառավարության լրաբեր, Երևան, 1920, № 19, 22 հունիսի, էջ 2):

² Պետք է նշել, որ Անկախության տոնն (Մայիսի 28-ը) այդ ժամանակաշրջանի առայժմ մեզ հայտնի պետական փաստաթղթերում և մամուլի նյութերում չի ներկայացված պետական տոների ցանկում։ Ըստ իս, այնքան ակնհայտ էր այդ տոնի համապետական բնույթը, որ հաստատված տոնացույցի համատերառում այն ունեցել է առավել բարձր կամ հատուկ-պետական կարգավիճակ։ Այդուհանդերձ, այդ հարցում մենք կարող ենք որոշակի պատկերացում կազմել միմիայն պետական պաշտոնական փաստաթղթերի կամ այլ հավաստի աղբյուրների առկայության դեպքում, որոնք ցավոր առ այսօր բացակայում են։

քական որոշակի իրադարձությունների արձանագրման տեսանկյուններից: Այս առումով առանձնանում են՝ **Անկախության, Վարդանանց, Բանակի և Աշխատավորների տոները:**

ԱՆԿԱԽՈՒԹՅԱՆ ՏՈՆ - ՄԱՅԻՍԻ 28

Երևան (1919թ.)

«Սայիս 28-ին մայրաքաղաք Երեւանը եռուգետի մեջ էր: Սայիս 28-ը: Արշալոյսը դեռ չբացուած՝ էջմիածնայ, Ղամարլուի եւ Կոտայքի կողմերէն դէպի մայրաքաղաք սկսան շարժիլ երկար քարաւաններ: Աստաֆյան փողոցի երկայնքին շարուած էին հայազարմ քաջարի զինուորները: Ապա սկսաւ թափօրը դէպի Քաղաքային Բնքնավարութիւն, մայթերում, պատշգամբներում, տանիքներու վրայ եւ պատուհաններու առջև խոնուած քաղմութեանց խելայեղ ծափերուն ու բացականչութիւններուն տակ: Շատեր ծաղիկներ կը նետէին շրերթին մասնակցողներուն վրայ: Առջեւէն կը քալէր նուազախումբը, ողը թնդացնելով զինուրական քայլերգներով եւ «Մեր Հայրենիք»-ի նուագով: Նուազախումբին կը հետեւէր հետեւակ ջոկատ մը, որուն ետեւէն կը քալէր զնդացիրատրներու խումբը, իսկ ասոր ետեւէն՝ հրետանին եւ ապա հեծելազորը: Զինուրականներէն ետք կու զային դպրոցական աշակերտները, որբանոցներու որբերը՝ որոնցմէ խումբ մը կը կրէր փայտէ իրացան: Աշակերտներու եւ որբերու թեւերուն անցուցած էին եռագույն ժապաւէն: Աշակերտներու և որբերու ետեւէն կը քայլէին Արեւատակցական Սիութիւնները, իրաքանչիւր Սիութիւն կրելով իր դրօշը եւ արհեստ բնորոշող գործիք մը: Ասոնցմէ յետոյ կու զային երկու բեռնատար ինքնաշարժներ, որոնց առջեւէն կը քալէին խումբ մը պարմանուիններ՝ ճերմակ հագուստով, իրաքանչիւրի կուրծքին եռագոյն ժապաւէն, իսկ ձեռքին՝ ծաղկէն ծաղկէն՝ ծաղկէ փունջ մը: Առաջին ինքնաշարժը կը ներկայացնէր Ազատր Հայաստանը: Ինքնաշարժին մէջտեղը կէցած էր սեւազգեստ կին մը, երեսը ծածկուած քողով: Կնոջ զլխուն վերեւ կը ծածանէր դրօշակաձեւ խոշոր ճերմակ պատառ մը, որու վրայ մակագրուած էին Արեւմտեան Հայաստանի կարեւոր քաղաքներու անունները՝ Վան, Սուշ, Պիթլիս, Կարին, Տիգրանակերտ եւլն: Ազատր Հայաստանի ինքնաշարժին կը հետեւէր Ազատագրուած Հայաստանը ներկայացնող ինքնաշարժը: Կառքին մէջ գեղանի ու սպիտակազեստ կին մը զլխուն դրած ծաղիկներէ հիւսուած պսակ մը եւ ձեռքին բոնած մետարսեայ եռագոյն դրոշ մը, աջ ձեռքով կողջուններ խանդավառ բազմութիւնը: Անոր ոտքերուն առջև նետուած էր կտոր կտոր եղած շղթայ մը, իսկ շուրջը բոլորուած էին ծաղիկներով զարդարած եւ ճերմակ հագուստներով փոքրիկ աղջիկներ ու մանչեր: Ետեւը կեցած էր յաղթանդամ պահակ զինուոր մը, իսկ աջ ու ձախ կողմերը՝ արեւելահայ եւ արեւմտահայ տարազներով երկու մարդիկ, որոնք կը խորհրդանշէին Արեւելեան եւ Արեւմտեան Հայաստանի միացումը: Ազա-

տագրուած Հայաստանը կը ներկայացնէր տաղանդաւոր դերասանուիի Արուս Ռուկանեան: Բազմահազար թափօրը կանգ առաւ քաղաքապետարանի առջեւ: Յատկապէս այս առիթով պատրաստուած պատշգամբի մը վրայ տեղատրուած էին կառաւարութեան անդամները, խորհրդարանի նախագահութիւնը, բանակի հրամանատարական կազմը, օտար պետութեանց ներկայացուցիչներ եւ յատուկ պահակախմբի ուղեկցութեամբ իր հոգեւոր շքախումբով՝ Էջմիածնէն եկած Ամենայն Հայոց Գեորգ Ե Կաթողիկոսը, որուն նախագահութեամբ կատարուեցաւ հոգեթանօստի արարոդութիւնը՝ ի յիշատակ հայրենիքի ազատազրման պայքարի ճանապարհին զոհուած հերոսներու: Արտասանուած ճառերէն եսք սկսաւ զինուորական տողանցը: Կառավարութեան նախագահ Խատիսեանին վիճակութեաւ կատարել Միացեալ Հայաստանի յայտարարութիւնը.- «Հայաստանի ամբողջութիւնը վերականգնելու եւ ժողովուրդի լիակատար ազատութիւնը ու բարգաւաճումը ապահովելու համար, Հայաստանի կառավարութիւնը, համաձայն բովանդակ հայ ժողովրդի միահամուտ կամբի ու ցանկութեան, յայտարարում է թե՝ այսօրուանից Հայաստանի բաժան-բաժան մասերը մշտնջենապէս միացած են իբր անկախ պետական միութիւն¹»:

Երևան (1920թ.)

«Կառաւարական յանձնախումբը պատրաստութիւններ է տեսնում հանդիսաւրապէս տօնելու Սայիսի 28-ի անկախութեան տարեդարձը: Այդ օրը Հայաստանի բոլոր վայրերում կլինեն տօնական հանդէսներ: Երևանում կլինի զօրահանդէս կաթողիկոսի ներկայութեամբ, անկախութեան հանդիսաւոր նիստ պաղամենտի նոր շինութեան մէջ, ուր հանդէս կգան պետութիւնների և կուսակցութիւնների ներկայացութիւնները: Փողոցները զարդարւած կը լինի ամբողջ օրը: Երեկոյեան կը լինի հրավառութիւն. իսկ Պառլամենտի շենքում շքեղ երեկոյթ և բառու»²:

Վաղարշապատ (1919թ.).

«Սրանից երեք օր առաջ մունետիկը փողոցներում յայտարարեց, որ փողոցները և դրների առջեր մաքրեն ու ջրեն 28-ի Հայաստանի ազատութեան տոնի համար: Այդ հրամանը կատարւեց, որովհետեւ բոլորի սրտին մոտիկ է այդ տօնը: 28-ի առաւօտուանից ոտի վերայ էր ամբողջ Վաղարշապատը, իւրաքանչիւրը աշխատում էր իւր պատշգամբը, լուսամուտը և տան մուտքը զարդարել գեղեցիկ կերպով, քան միւսը, գորգերով, կանաչ թարմ ոստերով, մայիսեան գեղեցիկ վարդերով ու ծաղիկներով, և այսպէս բարի նախանձը մէկը միւսին գերազանցում էր և փողոցին գեղեցիկ տէսք

¹Ա. Տօւսան, Սարդարապատայան խոյանը և մայիսյան տոնակատարություն, 1989, Դրոշակ, 18 հունվարի, էջ 12:

² Սայիսի 28-ի տոնակատարությունը, ժողովուրդ, Երևան, 1920, 26 մայիսի, էջ 3:

ու հրապուրիչ փայլ տալիս: Ծաղիկների բուրմոնքը խառնուել էր մարդկանց ազատութեան շնորհաւորանքների հետ: Շինուած էին 3 հատ յաղթական կամարներ թարմ ուստերից ու ծաղիկներից, որոնց վրայ ծածանում էին կարմիր դրօշակներ: Մէկը շինւած էր Վաղարշապատի հրապարակում, միւսը՝ Իգդիր տանող ձանապարհի խճուղու վրայ, երրորդը՝ զաւառական կոմիսարիատի մօտ: Դորանց վերայ գրուած էր «Կեցցէ Հայաստան դեմոկրատիկ հանրապետութիւնը, կեցցէ ազատազրական ժողովուրդը և կեցցէ միացեալ անկախ Հայաստանը»:

Ժամ 10-ին սկսուեց պատարագը՝ պատարագիչն էր Գէորգ Եպիսկոպոս Չորեցեանը: Պատարագից յէտոյ իջման սեղանի առաջ կատարւեց հոգեհանգիստ հայ զինուրների և պատերազմում ընկած հայերի համար, որոնք զոհուել են այդ 5 տարւա մէծ պատերազմի ժամանակ: Պատարագից յէտոյ հոգևոր դասը «Այսօր երկնայինքն ուրախացան» շարականը երգելով և զանգակների գեղեցիկ հնչիւնի տակ դուրս եկան Տաճարից և իրաքանչիւրը տեղ բռնեց զանգակատան առաջ, որտեղ և կատարուեց առաջին անգամ ազատ Հայաստանի հանրապետութեան համար մարդանք: 600 տարի յէտոյ կրկին Մայր Տաճարի կամարների տակ հնչեց Հայաստանի ազատազրման համար մաղթանը: Պատարագիչ Գէորգ Եպիսկոպոսը մի զգացուած քարոզ խօսեց օրւայ առթիւ և համեմատեց Փրկչի վերջին շաբաթի Աւագ շաբաթի շարշարանքների հետ, որ իրեն մահով փրկութիւն և կեանք տւեց ընդհանուր մարդկութեան և կուի յաղթանակը եղաւ Քրիստոնեութեան տարածւելը: Այդ տեղից զանազան խայտարդես տարագով հասարակութիւնն անցաւ Վաղարշապատի հրապարակը, որտեղ եղաւ զինուրական զօրահանդէս (պարատ): Ապա կամարի տակ պատրաստուած սեղանի վերայից խօսեցին զաւաոից և տեղի հաստատութիւններից եկած պատզամատրները. 1. Վ. Տէր-Խաչատրեան-«կազմակերպիչ», 2. Վահագն Շահազիկեան-Աշտարակի շրջանի հայ հասարակութեան կողմից, 3. Հայ ժողովրդական կուսակցութեան և տեղիս բարեգործական ընկերութեան կողմից - Մինաս Մանուկեանը, 4. Ամերիկական և Էջմիածնի կոմիտեի կողմից-Միհրան Սերճանեան, 5. Երուանդ Հայրապետեան, 6. Թուրքահայերի կոմիտեի կողմից-Դանիել Վարդապետ: Այդտեղ մերթ ընդ մերթ երգեցին պ. Դուեանի երկսեռ խումբը. «Մեր հայրենիք» և ուրիշ երգեր: Ապա թափորը տեղական զուռնայի առաջնորդութեամբ շարուեց և կանգ առաւ տեղիս դաշնակցութեան տան առաջ, որի պատշգամբից խօսեցին. 1. Ցովսեւի Գրիգորեան, 2. Գառնիկ Քեալաշեան: Կրկին նուազեց զուռնան և թափորը շարունակեց դեպի Իգդիր տանող ձանապարհի կամարը, որտեղ կառքի վերայից խօսեցին. 1) Սմբատ Կարօյեան, 2) Աւեան (Վաղարշապատի կովտուրական աշակերտութեան կողմից): Թափորը զուռնայի հետ շարժուեց դեպի զաւառական կոմիսարիատի մոտ ե-

դած կամարը, որտեղ պատշգամբից խօսեցին՝ 1) Հայկ Աճեմեան, 2) Սիմեոն Ճուղուրեան, 3) Գրիգոր Բորոգեան, 4) Յովհաննէս, 5) Սիմեոն Գեարաքեան, 6) Գառնիբասարի կողմից թուրք Ալեաքպար Մոլա Յուսէին օղլին: Գառնիկ Քալաշեան թուրքերէն լեզուվ շնորհակալութիւն յայտնեց զաւառից եկած թուրք պատգամատրներից և նրանց հրաւեր կարդաց միացած ուժով գործել հայրենիքի համար: Երիտասարդ տաճկահայ Հայկ Աճեմեանը աչքի ընկաւ իւր անկեղծ, սրտառուց արտահայտուած ձառով ու մտքերով: Երեկոյեան ճեմարանի հիւանդանոցում երեկոյթ կար, իսկ բակում հրաւառութիւն»¹:

Կոնստանդնուպոլիս (1920թ.)

«Հայաստանի անկախութեան ճանաշման լուրը մեծ խանդավառութիւն է առաջ բերել թուրքական մայրաքաղաքի հայկական բոլոր շրջաններում: Այդ օրերը Կ. Պոլսի հայերի համար տօնական կերպարանք էին առել: Այդ նշանաւոր պատմական դեպքի առթիւ Կ. Պոլսի հայկական դրամատիկական ընկերութիւնը շքեղ երեկոյթ էր կազմակերպել, որին ներկա են եղել պատրիարք Զաւէն սրբազնը, Մեսրոպ եպս Նարոյեանը և հայկական հանրապետութեան դիւնազիտական ներկայացուցիչ Թահթաճեանը: Թուրքական պետութեան ներկայացուցիչներն այցելել են պատրիարքին և շնորհաւորել Հայաստանի քաղաքական վերածնութիւնը: Նույնիսկ ուրախութիւն են յայտնել թիւրք լրագրողները, իհարկե միայն այն մտքով, որ հայերը կրաւականանան միմիայն կովկասեան Հայաստանով և Աև ծովի ափին մի նաւահանգիստ պահանջելով»²:

Նոր Բայազետ (1920թ.)

«Ժամը 10-ից Դումայի դուռը հաւաքւեց մեծ բազմութիւն դրօշակներով և պլակատներով: Հանդիսաւոր թափօրը դափ ու զուռնայի ուղեկցութեամբ շարժւեց դեպի ուսումնարանի շենքը, ուր տեղատրված էր գօրքը: Դպրոցի հրապարակում տեղ բռնեցին գօրքը, հասարակական, արհեստակցական, աշակերտական միութիւնները, ամերիկեան որբերը և այլն՝ իրանց ազգային և ինքնուրոյն դրօշակներով: Հոգևորական դասը ժամերգութիւնից յետոյ մաղթանք կատարեց: Մաղթանքից յետոյ գործակալ Թադէոս Վարդապետը կարդաց Հայրապետական կոնդակը: Կաթողիկոսի կոնդակը մեծ ազդեցութիւն գործեց ժողովրդի վրայ, շատերի աչքերից արտասունք էին հոսում: Օրւայ պատշաճի ճառեր արտասանեցին գեներալ Խանքալամեան, քաղաքագլուխ Վ. Աֆրիկեան, Յ. Թարլօյեան և

¹ Վ. Աղապաղյան, Տարեղարձը՝ Վաղարշապատում, Ժողովուրդ, Երևան, 1919, 61, 8 հունիսի, էջ 43:

² Հայաստանի անկախության տոնը Կ. Պոլսում, Ժողովուրդ, Երևան, 1920, 22, 15 փետրվարի, էջ 2:

այլոր: Բոլոր ճառերը ուղեկցվում էին որոտընդոստ կեցցեներով և երաժշտական օրկեստրը նւագում էր ազգային հիմնը, իսկ արտիերիան այդ ժամանակ անգամ թնդանոթից արձակեց: Ապա տեղի ունեցաւ զօրքերի շքերթ, բոլոր վաշտերին մէկիկ-մէկիկ բարևեց գեներալ Փիրումեանը: Քաղաքագլուխ Աֆրիկեանը շնորհաւորական խօսք արտասանեց ամերիկեան հասարակութեան և վարիչների հասցեին: Ժողովրդի մի մասը գոհ և ուրախ տապաւորութեան տակ ցրւեց իւրեանց տները, իսկ մի մասը ուղեկցեց զօրքին դէպի քաղաքի հարաւային կողմը մի կանաչ մարզագետին, ուր քաղաքի կողմից զօրքի համար ճաշ էր պատրաստած: Ճաշին մասնակցեցին նաև քաղաքացիներ, որոնց շրջանում հանգանակութիւն էր բացւած յատկապէս զօրքի պատին ճաշ տալու համար: Ժամը 3-ին հանդեսը վերջացավ»¹:

ՎԱՐԴԱՄԱՏ ՏՈՆ

Երևան (1920թ.)

«Հինգշաբթի Վարդանանց տօնի առթիւ Ս. Պողոս Պետրոս եկեղեցու առջև կատարւեց մեծ զօրահանդէս: Ժամը 11-ին Երևանի գինուրական մի գումարտակ և արտիլերիան մուզիկի առաջնորդութեամբ բարձրացան Աստաֆեան փողոցով և շարւեցին եկեղեցու առջև: Քիչ յետոյ եկան գինուրական նախարար և գեներալ Նազարբեկեանը, այնուհետև եկան վարչապետ Ս. Խատիսեանը, խնամատարութեան մինիստրը, պառամենտի անդամներ և ուրիշ պետական բարձրաստիճան անձնաւորութիւններ: Մինիստր նախագահը դիմեց զինուրներին հետևեալ ճառով. «Թէս մենք դեռ չենք ստացել այն բոլոր հողամասերը, որոնք մեր հայրենիքի անբաժան մասն են կազմում, սակայն ես վստահ եմ, որ շուտով հայկական բանակը կը մտնի Տաճկահայաստան և կը գրավէ մինչև Սւագն ու Տրապիզոնը: Մենք չենք կարող հանգիստ լինել, քանի որ մեր տաճկահայ եղբայրները սպասում են անհամբեր երկիր գնալու: Մենք չենք կարող անտարբեր լինել, երբ այսօր ստացւած վերջին տեղեկութիւնների համաձայն Աղրբէջանեան 1000-ից աւելի զինուրներ տաճկական գեներալների և փաշաների առաջնորդութեամբ պատրաստուում են Շուշից յարձակիլ Զանգեզուրի վրայ և ուզում են կտրել վերջնականապէս Ղարաբաղն ու Զանգեզուրը մեզանից: Հայ զինուրները երեք թույլ չպիտի տան այդ բանը և վստահ եմ, որ դուք հերոսաբար կը կուէք Աղրբէջանի այդ քայլի դէմ: Վերջում նա կեցցեներով մի բանի անգամ ողջունեց հայ բանակը, սպայութիւնը, հայ ժողովուրդը և Միացեալ ու Անկախ Հայաստանը: Հետոյ կատարվեց զօրանցք և հանդէսը վերջացաւ»²:

¹ Գ. Միևանքան, Անկախության տոնը Նոր Բայազետում, Ժողովուրդ, Երևան, 1920, 92, 10 հունիսի, էջ 3-4:

² Վարդանանց տոնի կատարումը, Ժողովուրդ, Երևան, 1920, 24, 22 փետրվարի, էջ 3:

Սարգարա (1920թ.). «Ամսույ 19-ին հինգշաբթի երեկոյեան Վարդանի լիշտակը յավերժացնելու համար պ. Բաղդասարեանի շնորում տեղի ունեցան հանդէս: Եղան մենախօսութիւններ Վարդանի մահի և մեջ ընդ մեջ երգում էին դպրոցի աշակերտների խումբը ղեկավարութեամբ դասատու տ. Սանե Սաղոյեանի: Վերջում տեղի ունեցան պարեր, որի ժամանակ նվազում էր տեղային զուտնան: Հասարակութիւնը մեծ բաւականութիւն ստացաւ և շատ լաւ տպատրութեան տակ հեռացաւ հանդէսից»¹:

ԲԱՆԱԿԻ ՕՐ

Երևան (1919թ.)

«Երեւանում ղեկտեմբերի 19, 20 և 21-ին Բանակի օրերը կտօնւեն հետևեալ կարգով. Ուրբաթ ղեկտեմբ. 19-ին կը կատարի հանգանակութիւն իրերով: Քաղաքի փողոցներում կը շրջէն հատուկ հաւաքող սայլեր: Հրաւիրում ենք քաղաքացիներին իրենց նվերները հանձնել սայլերը ուղեկցող լիազօրներին: Շաբաթ ղեկտ. 20-ին ցերեկով կը վաճառին տօնին պատշաճ օրանիշները: Երեկոյեան պարլամենտի դահլիճում կը կայանայ շքեղ երեկոյթ, որ կազմակերպում են կանայք: Կիրակի ղեկտեմբերի 21-ին ցերեկով կը կայանայ զորահանդէս և հրապարակաւ ժողովներ, կը վաճառւեն «Բանակի օր» թերթը և նշաններ: Երեկոյեան կը կայանայ Հայաստանի գրական ընկերութեան դասախոսութիւնը պարլամենտի դահլիճում: Քաղաքացիներ, «Բանակի օրին» զարդարեցէք քաղաքը դրօշակներով ու գորգերով: Սրտով միացէք մեր քաջարի օօրքի հետ և առատաձեռն նվերներով յաջողութեամբ պսակեցէք տօնը: Կեցցէ բանակն ու ժողովուրդը»: **Պարլամենտի նախագահութիւն և տօնական օժանդակ մարմին»²:**

ԱՇԽԱՏԱՎՈՐՆԵՐԻ ՕՐ - ՄԱՅԻՍԻ 1

Երևան (1920թ.)

«Մայիսի 1-ը տօնեց Երեւանում արտակարգ պայմաններում: Վաղ առաւօտից բանտրական կազմակերպութիւնները դրօշակներով դուրս եկան փողոց, աչքի էր ընկնում կոմունիստների եռանդուն և բացարձակ գործունեութիւնը: Նրանք պետական երկու աւտոմոբիլների վրայ փակցրել էին «կեցցէ Ռուսաստանի կոմունիստական կուսակցութիւնը» և բազմաթիւ դրօշակներով և պլակատներով երաժշտախմբերի ուղեկցութեամբ պտտում էին փողոցները: Պարլամենտի առաջ տեղի ունեցաւ մեծ միտինգ, ուր հանդէս եկան կուսակցական ներկայացուցիչները ուլտրասոցիալիստական ճառերով: Բոլշևիկները շատ տեղերում գոռում էին

¹ Վ. Զիլինգարյան, Վարդանանց տոներ Սարգարայում, Ժողովուրդ, 1920, Երևան, 6 մարտի:

² Ժողովուրդ, Երևան, 1919, № 152, 19 դեկտ., էջ 3: Ժողովուրդ, Երևան, 1919, № 154, 24 դեկտ., էջ 2: Ժողովուրդ, Երևան, 1919, № 153, 20 դեկտ., էջ 2: Ժողովուրդ, Երևան, 1919, № 147, 11 դեկտ., էջ 1:

«կորչի ներկայ կառաւարութիւնը», «կեցցէ Խորհրդային Ռուսաստանը»: Խօսեց նաև Վրաստանի հիմնադիր ժողովի անդամ Խսիդոր Թամիշվիլին: Երեկոյեան պարլամենտի սրահում տեղի ունեցաւ միտինգ, ուր հանդէս եկան բազմաթիւ հուսորներ: Բոլոր իրադարձութիւններից յետոյ և ներկայ քաղաքական մօմենտում մայիսի 1-ը Հայաստանում կամ չպիտի տօնւեր, կամ եթե տօնում էր՝ ոչ այդպիսի ձևով: Որովհետեւ այդ օրը շնորհիւ դաշնակցականների անհեռատեսութեան, թոյլատրում էին բոլշևիկներին բազմաթիւ հակապետական քայլեր, և փաստորեն մայիսի 1-ը դարձաւ, ինչպէս պետք էր սպասել, կոմունիստների ազիտացիայի օր: Ահա թէ ինչու Հայ Ժողովրդական կուսակցութիւնը շմասնակցեց այդ օրուայ տօնակատարութեանը»¹:

Ալեքսանդրապոլ (1920թ.)

«Աղրբէջանի յեղաշրջումից յետոյ բոլշևիկների անդրկովկասեան կոմիտեն որոշել է յեղաշրջում առաջ բերել նաև Վրաստանում ու Հայաստանում: Այդ նպատակով դրսից Հայաստան են եկել գործակալներ խոշոր գումարներով: Մայիսի մէկը նրանք նշանակել են իրենց դիտաւորութիւնն իրագործելու օր, բայց Հայաստանի կազմակերպած աշխատաւորութեան և կառաւարութեան ձեռք առած միջոցներով՝ նրանց ծրագիրը վիճեց: Միայն Ալեքսանդրապոլում մի խումբ ստահակներ հակապետական ցուցեր են արել և կամեցել են բանտի վրայ յարձակվիլ, բայց յաջողութիւն չեն ունեցել: Նոյն մայիսի մէկին Հայաստանի կառաւարութիւնն ստանում է Աղրբէջանի «կարմիր» կառաւարութիւնից գոեհիկ վերջնազիր, որով պահանջում էր երեք օրուայ ընթացքում պարպել Ղարաբաղն ու Զանգեզուրը: Աղրբէջանական գորքերը մտադիր էին միանալ Մուստաֆա Քաջավարի գորքերի հետ»²:

(1920թ.). «Ներքին գործերի մինիստրի հրահանգի, կառավարութեան որոշման համաձայն ներքին գործոց մինիստրը յայտնել է բոլոր տեղական աղմինիստրատիւ հիմնարկութիւններին տօնել հանդիսաւորապես մայիսի մէկը. Տեղական վարչութիւնների պարտքն է քաղաքներում և գիտերում ակտիվ մասնակցութիւն ցույց տալ բանտրական այդ մէծ տօնի օրը: Միլիցիան պիտի քաղաքները զարդարել տայ: Ներքին գործոց պ. Մինիստրը շնորհաւորում է կառաւարութեան կողմից մայիսի մէկի տօնը և

¹ Մայիսի 1-ը Երեւանում, Ժողովուրդ, Երևան, 1920, № 73, 8 մայիսի, էջ 2:

² Կառաւարական հաղորդագրութիւն Ալեքսանդրապոլի դեպքերի մասին, Ժողովուրդ, Երևան, 1920, № 79, 15 մայիսի, էջ 1-2:

յայտնում է կառաւարութեան ջերմ վերաբերմունքը բանորութեան և գիւղացիութեան:¹

Այսպիսով, ուսումնասիրված մամուլի նյութը շատ արժեքավոր է ոչ միայն Հայոց Առաջին հանրապետության տոնածիսական մշակույթի վերականգման առումով, այլև առանցքային նշանակություն ունեցող պատմա-քաղաքական իրադարձությունների արձանագրման տեսանկյունից, որոնք երբեմն եզակի են իրենց նշանակությամբ:

Այդ նյութն, ըստ Էռիքյան, նորույթ է հայոց անկախ պետության շքերթային մշակույթի համատերատում, ուր որոշակի ներդաշնակությամբ միաձուլված են կրոնական և աշխարհիկ արարողությունները:

Самвел Мкртчян , Отражение праздничной системы армян в прессе Первой Республики - В деле изучения праздничной системы Первой республики Армении мы придаем большое значение роли периодической печати того времени, которая практически имеет значение первоисточника. Сравнительный анализ материалов опубликованных в газетах и журналах (в основном «Караварутян лрабер» /«Вестник правительства»/, «Жоховурд» /«Народ»/, частично «Эчмиадзин», «Голос Армении» и т.д.), позволяет более объективно исследовать праздничную систему, так как они практически представляют все направления прессы того периода: государственный-официальный, партийно-политический и церковно-религиозный (всего около 23 единиц). Были изучены архивные документы, которые вместе с прессой обосновывают и дополняют полную информацию о праздниках. В результате нашего исследования нам удалось восстановить не только государственный праздничный календарь Первой республики, но и бытовые и церковные проявления этих праздников. Правительством РА были установлены для русских и мусульман-турок праживающих в Армении, с учетом их религиозных и государственных традиций. По поводу определенных праздников были также установлены нерабочие дни, часы и пособия. Изученный нами материал, важен не только с точки зрения конкретного представления празднично-об празднично-обрядовой культуре того времени, но и с точки зрения констатации ключевых историко-политических событий, которые уникальны по своему значению.

Samvel Mkrtchyan, Reflection of Armenian Festival System in the Press of the First Republic - This paper highly values the role of the press in the context

¹ Ժողովուրդ, Երևան, 1920, № 71, 1 մայիսի:

of studying the festival system of the First Armenian Republic, emphasizing its importance as a primary source.

The comparative analysis of the materials published in newspapers and magazines (mainly «Karavarutyan lraber», «Joghovurd», partly «Etchmiadzin», «Hayastani dzayn», etc.) enables a more objective study on festival system, as they represent almost all the areas of the press (official, party and religious or Ecclesiastical (about 23 in total)). Archival documents have been studied, which together with the press substantiate and complement the information on festivals. As a result of our research, we were able to restore not only the state calendar of the First Republic, but also the everyday and ecclesiastical manifestations of those festivals.

Special holidays were set for Russians and Muslims-Turks residing in Armenia, taking into consideration their state and religious traditions. Non-working days, hours and allowances were also set for certain festivals. The data of our study are important not only from the perspective of a pure representation of the festival-ritual culture, but also from the point of recording key historical and political events, which sometimes have unique scientific value.

ՏԵՂԵԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՀԵՂԻՍԱԿՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Անուշ Խերունց – Արվեստի մագիստրոս (ԵԹԿՊԻ), Հանրային հեռուստաթանկերության գործադիր տնօրենի օգնական (anush.kherunts@1tv.am)

Աստղիկ Պողոսյան – Հյուսիսային համալսարանի հայցորդ (ast.poghosyan@gmail.com)

Ավետիք Ղազարյան – ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի հայցորդ (avevram@gmail.com)

Գոր Պետրոսյան – ԵՊՀ Քաղաքական ինստիտուտների և գործընացների ամբիոնի ասպիրանտ (gorpetrosyanarm@gmail.com)

Եվա Մնացականյան – Բանասիրական գիտությունների թեկնածու, Խ. Աբովյանի անվ. ՀՊՍՀ, Մայրենիի և նրա դասավանդման մեթոդիկայի ամբիոնի դոցենտ, (MnacakanyanEva@mail.ru)

Էրիկ Գրիգորյան - ՀՊՏՀ ասպիրանտ (erik_grigoryan@hotmail.com)

Ժորա Մովսիսյան –ՀՊՏՀ մագիստրանտ, «Ալեքս Տեքստիլ» ՍՊԸ –ի արտադրութան պետ (movsisyanjora@gmail.com)

Կարլեն Խաչատրյան – Տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ, Երևանի պետական համալսարանի Կառավարման և գործարարության ամբիոնի վարիչ (karlen.khachatryan@ysu.am)

Հրաչյա Դանիելյան – TETCHANGE կազմակերպության հիմնադիր տնօրեն (hro.rambler.ru)

Մայա Գրիգորյան – Բանասիրական գիտությունների թեկնածու Խ. Աբովյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական համալսարանի Կուլտուրայի ֆակուլտետի դասախոս (grigoryan_maya@mail.ru)

Նազենիկ Սամվելյան – ԵՊՀ Միջազգային հարաբերությունների ֆակուլտետի ասպիրանտ (nazenik.samvelyan@mail.ru)

በዚህ የዕለታዊ ተቋርጓል ስራውን አገልግሎት የሚያሳይ ይገባል እና የሚያሳይ ይገባል የሚያሳይ ይገባል

וְאֵת שִׁבְעָה יָמִים - נַעֲמָנָה קְרַבְתָּ לְפָנֶיךָ וְיָמִים
לְפָנֶיךָ וְיָמִים, וְיָמִים לְפָנֶיךָ וְיָמִים לְפָנֶיךָ וְיָמִים
לְפָנֶיךָ וְיָמִים!

Սարգիս Թելոսյան – ՀՀ ՊԿԾ տնտեսական ոլորտի վերահսկողության վարչության պետի տեղակալ (sargistevossyan@gmail.com)

ԲՐԱՄԱՆ/ԿՐԵՊՈՒԹՅՈՒՆ,

ԴՈՏՄԱՆԱԿԱՐԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՀԱՅՈՒԹ ԵՎ ԱՅԱԽ

ՀԱՅՈՒԹ ԵՎ ԱՅԱԽ ՀԱՅՈՒԹ ԵՎ ԱՅԱԽ ՀԱՅՈՒԹ ԵՎ ԱՅԱԽ

ՀԱՅՈՒԹ ԵՎ ԱՅԱԽ ՀԱՅՈՒԹ ԵՎ ԱՅԱԽ ՀԱՅՈՒԹ ԵՎ ԱՅԱԽ

ՀԱՅՈՒԹ ԵՎ ԱՅԱԽ ՀԱՅՈՒԹ ԵՎ ԱՅԱԽ ՀԱՅՈՒԹ ԵՎ ԱՅԱԽ

ԸՆՈՎԵԼ ԾԿԸՑ/ՖԻՆ

ԸՆՈՎԵԼ ԾԿԸՑ/ՖԻՆ ԸՆՈՎԵԼ ԾԿԸՑ/ՖԻՆ ԸՆՈՎԵԼ ԾԿԸՑ/ՖԻՆ

ԸՆՈՎԵԼ ԾԿԸՑ/ՖԻՆ ԸՆՈՎԵԼ ԾԿԸՑ/ՖԻՆ

ՍԵՐՋՔՎՈՎՈՒԹՅՈՒՆ

ՍԵՐՋՔՎՈՎՈՒԹՅՈՒՆ ՍԵՐՋՔՎՈՎՈՎՈՒԹՅՈՒՆ ՍԵՐՋՔՎՈՎՈՎՈՒԹՅՈՒՆ

ՍԵՐՋՔՎՈՎՈՎՈՒԹՅՈՒՆ ՍԵՐՋՔՎՈՎՈՎՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՅԱ ՇԱՀԱՅՈՒԹ

ԱՅԱ ՇԱՀԱՅՈՒԹ ԱՅԱ ՇԱՀԱՅՈՒԹ ԱՅԱ ՇԱՀԱՅՈՒԹ

ԽՈՀՈՂԵՐԱԿԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԽՈՀՈՂԵՐԱԿԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ԽՈՀՈՂԵՐԱԿԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ԽՈՀՈՂԵՐԱԿԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԽՈՀՈՂԵՐԱԿԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ԽՈՀՈՂԵՐԱԿԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ԽՈՀՈՂԵՐԱԿԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՎԵՐԱԲԵՐՅԱ ՀԱՅՈՒԹԵՎԱՐԱԿԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԷՎԵՐԱԿԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԷՎԵՐԱԿԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ԷՎԵՐԱԿԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ԷՎԵՐԱԿԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԷՎԵՐԱԿԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ԷՎԵՐԱԿԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԱԿԱԲԻ ԽԵՎՈՎՈՒԹՅՈՒՆ

ԱԿԱԲԻ ԽԵՎՈՎՈՒԹՅՈՒՆ ԱԿԱԲԻ ԽԵՎՈՎՈՒԹՅՈՒՆ ԱԿԱԲԻ ԽԵՎՈՎՈՒԹՅՈՒՆ

ԱԿԱԲԻ ԽԵՎՈՎՈՒԹՅՈՒՆ ԱԿԱԲԻ ԽԵՎՈՎՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՅԱ ԽՈՀՈՂԵՐԱԿԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՅԱ ԽՈՀՈՂԵՐԱԿԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ԱՅԱ ԽՈՀՈՂԵՐԱԿԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ԱՅԱ ԽՈՀՈՂԵՐԱԿԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՅԱ ԽՈՀՈՂԵՐԱԿԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ԱՅԱ ԽՈՀՈՂԵՐԱԿԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ԱՅԱ ԽՈՀՈՂԵՐԱԿԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՅԱ ԽՈՀՈՂԵՐԱԿԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ԱՅԱ ԽՈՀՈՂԵՐԱԿԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

5

6

7

ՔԱՂԱՔԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

ՆՈՒԵ ՄԵԼՔՈՆՅԱՆ

ԿՐՈՆԱԿԱՆ ԿԵՆՑԱՂԱՅԻՆ ԱՎԱՆԴՈՒՅԹՆԵՐԻ ՊԱՀՊԱՆՈՒՄԸ
ԱՐԵՎԱՏԱԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ԵՐԿՐՆԵՐԻ ՍՈՒՍՈՒԼՍԱՆԱԿԱՆ
ՀԱՍԱՅՆՔՆԵՐՈՒՄ ----- 76

ԳՈՌ ՊԵՏՐՈՆՅԱՆ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ ԱՏԺԱՄԻՉՈՑՆԵՐԻ
ԿԻՐԱԴՈՒԱՆ ՓՈԽԱԿԵՐՊՄԱՆ ՊԱՏՄԱՔԱՂԱՔԱԿԱՆ
ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԸ ----- 90

ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

ԿԱՌԼԵՆ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ

ՓՈՔՐ ԵՎ ՄԻՋԻՆ ԶԵՇՆԱՐԿԱՏԻՌՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԳՈՐԾԱՐՐԱՐ
ՄԻՋԱՎԱՅՐԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՄԻՏՈՒՄՆԵՐԸ ՀՀ - ՈՒՄ ----- 103

ՆԱԶԵՆԻԿ ՍԱՄՎԵԼՅԱՆ

ԱՆՁՆԱԿԱԶՄԻ ԸՆՏՐՈՒԹՅԱՆ ՉԱՓԱՆԻՇՆԵՐՆ ՐՏԱՍԱՀՄԱՆՅԱՆ
ԵՐԿՐՆԵՐՈՒՄ. ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ ----- 118

ՀՐԱՉՅԱ ԴԱՆԻԵԼՅԱՆ

ԿՐԻՊՏՈԱՐԺՈՒՅԹԻ ԾԱԳՈՒՄՆԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ
ԵՎ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՄԻՏՈՒՄՆԵՐԸ ----- 128

ԱՍՏՂԻԿ ՊՈՂՈՍՅԱՆ

ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆՆԵՐՈՎ ԵՐԱՀՍԿՈՂՈՒԹՅԱՆ
ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒՄԸ ԲՈՒՀԵՐՈՒՄ ----- 135

ՍԱՐԳԻՒ ԹԵՎՈՍՅԱՆ

ՀԱՆՐԱՅԻՆ ՖԻՆԱՆՍՆԵՐԻ ՆԿԱՏՄԱՄ ՎԵՐԱՀՍԿՈՂՈՒԹՅԱՆ
ԻՐԱԿԱՆԱՑՈՒՄԸ ՊԼԱՆԱՎՈՐՄԱՆ ՓՈՒԼՈՒՄ ----- 140

ԷՐԻԿ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

ՀՀ ՌԵԶԻԴԵՆՏ ՏՆԱՅԻՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՎԱՐԿԱՎՈՐՄԱՆ
ՎԱՐՔԱԳԾԻ ՎՐԱ ԱԶԴՈՂ ՍՈՑԻԱԼ-ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՆՆԵՐԻ
ԳՆԱՀԱՏՈՒՄ ----- 153

1981. 100% 100% 100% 100% 100% 100% 100% 100%

1981. 100% 100% 100% 100% 100% 100% 100% 100%

Ի ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ «ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՔԱՂԱՔԱՆՈՒԹՅՈՒՆ» ՀԱՆԴԵՍԻ ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐԻ

«Պատմություն և քաղաքականություն» հանդեսում տպագրության ներկայացվող հոդվածները պետք է գրված լինեն Word տեքստային խմբագրի օգնությամբ: Հոդվածները պետք է ներկայացնել հայերեն, ռուսերեն, անգլերեն, ֆրանսերեն կամ գերմաներեն լեզուներով: Հոդվածի շարվածքը պետք է լինի Unicode-ով (հայերեն հոդվածների դեպքում՝ նաև Sylfaen տառատեսակով), տառաշափը՝ 11, միջտողային հեռավորությունը՝ 1.5, թղթի ֆորմատը՝ A4: Հոդվածի սկզբում անհրաժեշտ է գրել վերնագիրը՝ մեծատառերով, հաջորդ տողում՝ հեղինակի (հեղինակների) անուն և ազգանունը՝ մեծատառերով: Հղումները պետք է դնել տողատակում՝ համարների աճման կարգով, նշելով աղբյուրը՝ հեղինակին, վերնագիրը, հրատարակության վայրը, տարեթիվը (պարբերական հրատարակության դեպքում՝ նաև համարը) և էջը (էջերը): Հոդվածի բանալիքառերը, ռուսերեն և անգլերեն ամփոփագրերը պարտադիր են: Հոդվածին անհրաժեշտ է կցել նաև (առանձին էջով կամ առանձին ֆայլով) հոդվածի վերնագիրը և հեղինակի (հեղինակների) անուն, ազգանուն, հայրանունը՝ հայերեն, ռուսերեն և անգլերեն լեզուներով, ինչպես նաև հեղինակի (հեղինակների) տվյալները՝ կոչումը, պաշտոնը, աշխատանքի վայրը, հեռախոսի համարը (համարները), էլեկտրոնային փոստի հասցեն (e-mail): Հոդվածներն ուղարկել generalsepuh@gmail.com էլեկտրոնային հասցեներով: Հանդեսն ունի իր համացանցային կայքը (www.generalnews.am), ուր գետեղված են նրա էլեկտրոնային տարբերակները, հոդվածների վերաբերյալ կարծիքները, տեղեկություններ խմբագրական խորհրդի կազմի և երիկայի կանոնների մասին:

**ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ
ԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՆԴԵՍ
ԹԻՎ 4(15)**

**Հիմնադիր՝ « Զորավար Մեպուհ պատմաքաղաքական վերլուծական
կենտրոն» ՀԿ**

**Գրանցման համար՝ 2111711003993, գրանցման ամսաթիվ՝
02.02.2018**

**Հաշվառման հասցե՝ Երևան, Էրեբունի թաղամաս, Սարի թաղ 3 – բղ
շարք, բնակարան 39**

**Գործունեության հասցե՝ Երևան, Ե. Քոչար, 8/8, հեռ, 011-562519, 091-
56-25-19, 077 – 67-20-87**

Նյութերը զրախոսությունների հետ միասին ընդունվել և խմբագրա-
կան խորհրդի կողմից երաշխավորվել են տպագրության 2021թ.
սեպտեմբեր –հոկտեմբեր ամիսների ընթացքում:

**Համարի պատասխանատու՝ թ. Սարգսյան
Ստորագրված է տպագրության՝ 15.11.2021**

Թուղթը՝ օֆսեր
Չափսը՝ 70X100/16
Ծավալը՝ 12 պայմ. տպ. մամուլ
Տպագրության եղանակը՝ թվային
Տպաքանակը՝ 100

Տպագրվել է «Տիր» հրատարակչության տպագրատանը
Հասցեն՝ Երևան, Ա. Միկոյան փող., 2/2
Էլ.փոստ՝ tirpublishinghoushe@gmail.com
Հեռ. (+374 94) 50 99 00

